

Diplomatik Hediyeinin Coğrafyası: 18. Yüzyıl Osmanlı Diplomatik Teşrifatında Hediye ve Devlet Elçilerinin Farklı Hediye Profili

The Geography of Diplomatic Gifts: Gift-Giving and the Diverse Gift Profiles of State Ambassadors in 18th-Century Ottoman Diplomatic Ceremonial

H. Hümeysra Şahin

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü Sosyal Siyaset,
humeyras1@gmail.com,
ror.org/03a5qrr21

Geliş Tarihi/Received: 08.12.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 30.04.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
02.06.2025

Öz: Diplomatik ilişkilerin önemli bir unsuru olan hediye, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkilerinde bazen 'haraç' anlamı taşıyarak sadakat ve hürmetin sembolü olmuş, bazen de güç ve zenginliğin ifadesi olarak değerlendirilmiştir. Genelde hediyesiz gelen elçi padişah huzuruna kabul edilmemiş, tayinatı kesintiye uğramıştır. Geldikleri ülkenin kültürel özelliklerine göre çeşitlilik arz eden hediyeler için elçiler dönemin ve devletler arası ilişkilerin mahiyetine göre şekillenen bir hediye politikası tatbik etmişlerdir. Bu makalede, 18. yüzyılda farklı devlet elçilerinin Osmanlı padişahına takdim ettiği hediyelerin analizi yapılmıştır. Sadaret Defteri, 347 numaralı teşrifat kayıtlarına göre, 1718-1725 yılları arasında gelen İngiliz Balyosu, Moskov Elçisi, Avusturya Elçisi, Özbek Elçisi, Venedik Balyosu, Acem Elçisi ve Fransız Balyosu'nun Sultan III. Ahmed'e sunduğu hediyeler, getiriliş amacından bağımsız olarak menşe ülke ve kültür bağlamında ele alınmış, hediyelerin sembolik anlamları, türleri ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Doğu'dan ve Batı'dan gelen elçilerin hediye listelerinin farklılığı, hediyeinin bir coğrafyası olduğunu göstermek açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Diplomasisi, Hediye, 18. Yüzyıl Diplomasisi, Teşrifat

Abstract: Gift-giving, an important element of diplomatic relations, sometimes symbolized tribute in the Ottoman Empire's dealings with other states, representing loyalty and respect, while at other times it was regarded as an expression of power and wealth. In general, ambassadors who arrived without gifts were not granted an audience with the sultan, and their appointments were interrupted. The gifts, which varied according to the cultural characteristics of the countries they came from, were presented in accordance with a gift policy shaped by the nature of the era and interstate relations. This article analyzes the gifts presented to Sultan Ahmed III by various foreign ambassadors in the 18th century. Based on the Teşrifat (Ceremonial) Records in the Sadaret Register No. 347, the gifts presented between 1718 and 1725 by the English Bailo, the Russian Ambassador, the Austrian Ambassador, the Uzbek Ambassador, the Venetian Bailo, the Persian Ambassador, and the French Bailo are examined within the context of their country of origin and culture, regardless of the purpose for which they were brought. The symbolic meanings, types, and characteristics of these gifts are discussed. The differences in gift lists presented by ambassadors from the East and the West underscore the idea that gift-giving also has a geographical dimension.

Keywords: Ottoman Diplomacy, Gift, 18th Century Diplomacy, Ceremony

Extended Abstract

Gifts are one of the important elements of Ottoman ceremony. In addition to being given between the dynasty and state officials on various occasions, they also serve as a very important symbol in the diplomatic field. In addition to expressing generosity and power, they have also been an expression of loyalty and respect in the context of diplomatic relations. Austria was the country that sent the most gifts to the Ottoman Empire in the 17th century. This flow of gifts continued with the increase in diplomatic relations in the 18th century. In general, gifts within diplomatic networks were directly related to the nature, culture and art of the country they came from. This article examines the diversity of gifts in a diplomatic network that included ambassadors from Iran, Bukhara and Russia coming from the East in addition to European countries. According to the records of the *Teşrifat Defteri* numbered

Cite as (APA 7): Şahin, H. H. (2025). Diplomatik hediyeinin coğrafyası: 18. yüzyıl Osmanlı diplomatik teşrifatında hediye ve devlet elçilerinin farklı hediye profili. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 35-44. <https://doi.org/10.25306/skad.1598100>

347 in the *Sadaret Defterleri* in the Prime Ministry Ottoman Archives, the ambassadors who came between the years 1130-1137 / 1718-1725 were discussed and a framework was determined as 'gifts presented to the sultan.' This period, which corresponds to the reign of Ahmed III., also coincides with the Grand Viziership of Nevşehirli Damat İbrahim Pasha (1718-1730), who attached importance to diplomatic relations and made efforts to strengthen these relations. The gift lists of the British Bailee, Moscow Ambassador (three times), Austrian Ambassador, Uzbek Ambassador, Venetian Bailee, Persian Ambassador and French Bailee who came during this period, differ according to the political and diplomatic relations of the period, but the real diversity is in the cultural and geographical characteristics of the gifts. When we look at the common characteristics of these three ambassadors coming from the West, the predominantly woven gifts stand out. However, when the geography changes, the type of gift also changes. The fact that the Russian ambassadors presented gifts mostly made of furs shows that the culture and needs of the country of origin shaped the gift exchange. Among the ten ambassadors we have analyzed in this article, three from Muscovy, one from Persia, two from Uzbekistan, one from Venice, the French, Habsburg and the English, the state whose gifts differed in value and variety was undoubtedly Habsburg. Because the meaning of gift as 'tribute' has always been a matter of debate between the two empires. According to the agreement made between the two states in 1547, the Habsburgs had to pay 30 thousand ducats to the Ottomans every year within the framework of their claims of dominance over Hungary. While the Ottoman State considered this as tribute, the Habsburg side wanted it to be treated as a gift. Although this payment was interrupted in some years, it was made for nearly a quarter of a century. Until the period when this annual tribute was abolished in the 1606 Treaty of Zsitvatorok and reciprocal gift-giving became a custom with the beginning of sending ambassadors to each other in 1628. For this reason, the gifts presented by the Nemçe ambassadors to the Ottoman sultan and state officials were considered a kind of tribute in the 16th and 17th centuries. However, from the 18th century onwards, they became an expression of the power and wealth of the bringer.

What the ambassadors did not bring was as important as what they brought. According to Reind-Kiel, for example, giving a tent as a gift was an offer to enter into a vassal relationship. Just like the robe, it symbolized the vassal relationship in terms of being a symbol of vassalage such as clothing, sheltering and feeding. Although such a gift was not encountered among the gifts brought to the Ottoman Empire, the fact that the Ottomans sent tents and tents to European countries, especially the Habsburgs, was an important detail as an expression of this sense of superiority. However, as of the 18th century, the Ottoman gift regime also changed. Reindl-Kiel evaluates this change as a way of hiding military weaknesses.

The way the gifts were presented to the sultan is also an issue that needs to be addressed. The presentation of the gifts was one of the important stages of the sultan's reception at Topkapı Palace. On the day of the ambassador's reception, which coincided with the days of Ulufe, the ambassador was first received in the imperial divan, then presented to the sultan in the *arz odası* with a small entourage. As of the 17th century, the gifts to be presented here were brought to Topkapı Palace one day before the reception and recorded in the register by the ceremonial officer. On the reception day, they were displayed between the porticoes on the left side of *Babü'ssaade*, passed in front of the reception room under the supervision of the pişkeşçi ağa, shown to the sultan, and finally delivered to the treasurer. Reind-Kiel draws attention to the fact that in the 15th century, an official would hold up the gifts from behind and make a procession during the reception of an ambassador, but in the 17th century, the tradition changed partially and the gifts were displayed between the porticoes, and he interprets this as the object of conspicuous consumption in the Ottoman world.

The question of what was done with the ambassadorial gifts in the Ottoman Palace and whether they were used or not comes to mind. There are very different claims on this subject in works such as embassy and travelogues written by people in the delegations of Western ambassadors. Different

interpretations have been made, such as the sale of the gifts in the market and the dismantling of their valuable parts and their distribution. However, it is known that the flow of silver gifts from the West played an important role in the Ottoman mint. It is likely that gifts such as textiles and furs were also evaluated as materials in the Ottoman Palace, where there was a heavy flow of ceremonial robes.

The gifts presented to the Ottoman sultan between 1718-1725 indicate many differences in the origin of the gifts. This diversity, which shows that the gift has a wide geography, reveals the types of culture and climate structure to which the ambassadors belong, as well as the nature of political and diplomatic relations between countries. For example, the gift regime of the Habsburg Empire developed more within the 'tribute' approach and became a policy element that directly reflected the political and diplomatic conditions between the two states. On the other hand, gifts coming from the East bear indicators of religious and cultural commonalities. New research to be conducted in this field will enable a more holistic data assessment on the gifts brought to the Ottoman sultan and statesmen.

1. Giriş: Diplomatik Hediyein Coğrafyası

Hediye, Osmanlı teşrifatının önemli unsurlarından birisidir. Çeşitli vesilelerle hanedan ve devlet erkânı arasında alınıp verilmesinin yanında diplomatik alanda da çok önemli bir sembol işlevi üstlenir. Cömertliği ve gücü ifade etmesinin yanında diplomatik ilişkiler bağlamında sadakat ve hürmetin ifadesi olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle yabancı elçilerin hediyesiz gelmesi hoş karşılanmamış ve elçi tayinatının düşürülmesine sebep olmuştur. Örneğin, 1572'de hediyesiz gelen Fransız elçisi Noailles'in, huzura kabul edilmesini zorlaştırmıştır (Yıldız, 2018, ss. 435-436). 17. yüzyıl başlarında bir Leh elçisi en değerli hediyein dostluk olduğunu ifade ederek hediyesiz kabul edilmekte ısrarcı olduğunda talebi kabul görmediği gibi bu olay elçinin itaatsizliği olarak değerlendirilmiştir (Grygorieva, 2010, s. 121).

Zaman zaman elçilerin getirdiği hediyein kıymeti üzerinden de tartışmalar yaşanmış, 1628 yılında gelen bir Avusturya elçisinin hediyelerinin değersizliği önemli bir sorun oluşturmuştur. Elçi Hans Ludwig von Kuefstein, hediyein haraç olarak değerlendirilmemesinde ısrarcı olmuş ancak Viyana'ya giden müteakıl elçinin Habsburg İmparatorunun eşine götürdüğü hediyein muadili olarak Valide Sultan için bir ayna ve saat ilave etmek zorunda kalmıştır (Cevrioğlu, 2021, ss. 257-258).

2. Diplomatik Hediye Literatürü

Diplomatik teşrifat bağlamında hediye konusu, son yıllarda araştırmacıların ilgi duyduğu bir konudur. Bu alanda yapılan çalışmaların bir bölümü yüzyılları kapsayan genellemeci yaklaşımlardan oluşurken, bir bölümü de bir sefaret heyetinin genel faaliyet alanı çerçevesinde alt başlıklardan birisi olarak ele alınmaktadır. Hediyelerin sembolik anlamları üzerine ise, Hedda Reindl-Kiel'in alana katkı sağlayan çalışmaları, Frederic Hitzel'in diplomatik armağanlar üzerine makalesi, Ernst Petritsch'in Habsburg özelinde hediye konusu üzerine çalışmaları, Harriet Rudolph'un diplomasinin materyalleri konulu çalışması öncü araştırmalardır. Fatma Ünal Açıkgöz'ün bir barış aracı olarak hediye çalışması da 17. yüzyıla odaklanmıştır. Elbette bu alanda arşiv belgeleri ve defterleri üzerinden yapılacak daha geniş araştırmalara ihtiyaç vardır. Özellikle yüzyıl temelli genel çalışmalar yerine, yeni diplomasi tarihi yaklaşımı ile mikro ölçekli çalışmalar hediye konusunun diplomatik teşrifattaki yerini daha doğru tespit etme imkânı verecektir.

Bu makalede, Avrupa ülkeleri yanında doğudan gelen İran, Buhara elçilerinin ve Rus elçilerinin de olduğu bir diplomatik ilişki ağında hediye çeşitliliği incelenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Sadaret Defterleri içinde, 347 numaralı Teşrifat Defteri kayıtlarına göre, 1130-1137 / 1718-1725 yılları arasında gelen elçiler ele alınmış ve '*padîşaha sunulan hediyeler*' şeklinde bir çerçeve belirlenmiştir.

Bu makalede ele alınan dönem, III. Ahmed dönemine (1703-1730) tekabül edip aynı zamanda diplomatik ilişkilere önem veren ve bu ilişkileri güçlendirmek için çabalayan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadareti dönemine (1718-1730) denk gelmektedir. Bu diplomatik ilişki ağı içinde söz konusu zaman diliminde gelen İngiliz Balyosu, Moskov Elçisi (üç elçi), Avusturya Elçisi, Özbek Elçisi, Venedik

Balyosu, Acem Elçisi ve Fransız Balyosu'nun hediye listesi, dönemin siyasî ve diplomatik ilişkilerine göre farklılık arz etmekle birlikte asıl çeşitlilik hediyelerin kültürel ve coğrafi özelliklerindedir.

3. Farklı Ülke Elçilerinin Hediye Çeşitliliği

15. yüzyıldan itibaren Asya'dan, Avrupa'dan ve Afrika'dan gelen elçilerin bulunduğu âdeta bir *'global hub'* olan İstanbul'da yoğun bir elçi trafiğinin mevcudiyeti bilinmektedir. Bu elçilerin bir kısmı mukim iken, bir kısmı "fevkalade elçi" idi. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne en çok hediye gönderen ülke Avusturya olmuştur. 18. yüzyılda diplomatik ilişkilerin artmasıyla bu hediye akışı devam etmiştir (Açıkgöz, 2017, s. 909).

Genel olarak diplomatik ağlar arasında hediyeler geldikleri ülkenin doğası, kültürü ve sanatı ile doğrudan ilişkili bir görünüm arz eder. Söz gelimi Kızılderililer nadir hayvanlar, kaplanlar, papağan ve baharatlar getirirken, İranlılar halı, çini tabak, inci, Kur'an, yakut ve değerli kumaş getirmişlerdir. Rusya'dan gelen hediyeler ise gergedan dişi, samur kürk şeklindedir (Pedani, 2009, s. 294).

İngiliz ve Fransız Balyoslarının sunduğu hediyelerin ortak özelliği tekstil ağırlıklı olmalarıdır. 9 Cemaziyevvel 1130 / 10 Nisan 1718'de gelen yeni İngiliz Balyosu, padişaha *'elvan Acem dibâsı, telli kadife, kırmızı sâde kadife, çiçekli sâde mor kadife, elvan atlas, elvan sâde hâre ve elvan çuka'*dan oluşan toplam 50 *'donluk'* takdim etmiştir (BOA, Sadaret Defterleri, nr. 347, s. 23). Bu dokumaların genel özellikleri incelendiğinde, atlas ve kemha arasında bir geçiş niteliği taşıyan, zemin dokusu atlas olan Acem dibâsı; yedi renkten oluşan yapısıyla dibâ türleri arasında öne çıkan, yüksek değer atfedilen bir kumaştır. Kullanım alanı yalnızca giyimle sınırlı kalmayıp kaftan, şalvar ve takke gibi kıyafetlerin yanı sıra sedir örtüsü, yastık, perde ve eyer örtüsü gibi iç mekân ve günlük yaşam unsurlarında da yaygın biçimde tercih edilmiştir. Hâre ise, çözüğü ipek, atkısı ipek ve iplik karışımı olan dalgalı bir kumaş türü olup dokunduktan sonra iki kıvrım silindiri arasında kumaşı ezip sürtmek suretiyle elde edilmiştir (Tezcan, 1993, s. 29). Kadifelerin yaygınlığına bakılacak olursa, 16. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de Flaman göçmenler aracılığı ile kadifecilik gelişmiş, 18. yüzyılın sonlarında pamuklu kadifelerin ilk kez İtalya'da üretilmeye başlanmasıyla, Almanya ve Fransa bu gelişmeyi biraz daha geç yakalamıştır (Tezcan, 2017, s. 191).

22 Muharrem 1137 / 11 Ekim 1724 yılında yeni Fransız Balyosu'nun hediye listesinde ise iki adet büyük çalar saat yanında yine tekstil ağırlıklı bir hediye çeşitliliği vardır. Onar donluk som frengî dibâsı, elvan sâde kadife, elvan frengî atlas ve elvan frengî çuka mevcuttur (BOA, Sadaret Defterleri, nr. 347, s. 179). Fransa'da ipek üretiminin 5. yüzyıla kadar inen mazisi olduğu bilinmektedir. İpekçilik ve kadifecilik İtalya'ya yakın şehirlerde gelişmişken, Lyon 18. yüzyılda ipek dokumacılığının merkezi olmuştur (Tezcan, 2017, s. 191). Avrupa'da tekstil konusunda asıl merkez Venedik olduğu için Venedik Balyosu'nun hediyeleri, tamamen Venedik'e özgü dokumalardır. 12 Safer 1134 / 2 Aralık 1721 tarihinde Osmanlı padişahının huzuruna çıkan balyosun hediyeleri arasında kenarları kaplama iki adet Venedik aynası olmakla beraber dokuma türleri ön plandadır: Dört adet donluk şib-i Venedik, iki set olmak üzere dört donluk çiçekli elvan dibâ, oniki donluk telli Venedik hatâyîsi, dört adet telli ve çiçekli kadife, altı donluk al Venedik sâyesi çuka, dört donluk elvan sâde Venedik kadifesi, on donluk elvan atlas, sekiz top elvan kotoz mevcuttur (BOA, Sadaret Defterleri, nr. 347, s. 117). Venedik, Doğu ile yakın ticari bağlantısı nedeniyle Doğu dokumalarını taklit edip üreterek ünlenmiş, kendine özgü geniş desenli altın zemin üzerine kadifeleri ile bilinir hale gelmiştir. Osmanlı pazarı için 16. yüzyıldan itibaren ürettiği lale, çintemani ve madalyon şeması ile bezeli kadifeler Osmanlı Sarayı'nda da oldukça beğenilmiştir (Tezcan, 2017, s. 184).

Bati'dan gelen bu üç elçinin ortak özelliklerine bakıldığında ağırlıklı olarak dokuma hediyeler dikkat çeker. Tekstil ürünleri, yüksek dokuma fiyatları nedeniyle bu yüzyıllar boyunca lüks niteliklerini korumuş, 18. yüzyılda da üst sınıf yöneticiler arasında hediye listesinde daima yer almıştır (Reindl-Kiel, 2013, ss. 141-142).

Tekstil, Batı'daki ağır mobilyaların aksine Osmanlı evlerinde yaygın şekilde kullanılmış, zemini kaplayan halılar, ipek işlemler, yastık ve minderler, perdeler zenginlik işareti olarak değerlendirilmiştir. Yüzeylerin kumaşla kaplanması yaygın olup hediyelerin sunumu dahi tekstilden mamul bohça içinde yapılmıştır (Reindl-Kiel, 2017, ss. 144-145).

17. yüzyıl boyunca İngiliz ve Fransız elçilerin getirdiği hediyeler içinde değerli kumaşlar yanında, ayna, dürbün, sanatkârane yapılmış saatler ve gök cisimlerinin hareketlerini bildiren teknolojik saatler olduğu bilinmektedir. Batı'dan gelen Venedik elçilerine bakıldığında ise, dünya haritaları, kişisel ve masa saatleri, su saatleri, gözlükler, Murano camları, mücevher ve altından yapılmış eserler, 16. yüzyıldan itibaren dikkati çekmektedir (Açıkgöz, 2012, s. 197). Öyle ki, Osmanlıya gelen elçi kervanları âdeta saatçi dükkânına benzetilmiştir. (Kurz, 1975, s. 30). Avrupa yapımı saatlerde süsleme stilleri genelde çiçek ve geometrik desenlerdir. Manzara ve portre resimleri sadece Osmanlı için üretilen saatlerde kullanılmıştır.¹

Coğrafya değiştiğinde hediye türü de değişime uğramaktadır. Rus elçilerinin kürk ağırlıklı hediye sunması, hediye teatisinde menşe ülkenin kültür ve ihtiyaçlarının şekillendirici olduğuna işaret etmektedir. Rusların hediye olarak kürkü seçmesinin temel nedeni Rusya coğrafyasında oldukça çok ve kaliteli kürklü hayvanın yaşamına imkân veren iklimi olmasıdır.

Teşrifat kayıtlarında farklı tarihlerde gelen üç Moskov elçisinin ortak hediye profilinin kürklerden oluştuğu görülmektedir. 17 Recep 1131 / 5 Haziran 1719'da gelen Moskov elçisi, yedi samur kürk, Azak nâfesi kürk², beyaz tilki nâfesi kürk, beyaz tilki boğazı kürk, kakum kürk, cild-i kafa kürk yanında dört çift samur parçası takdim etmiştir (BOA, Sadaret Defterleri, nr. 347, s. 52). 12 Şaban 1133 / 8 Haziran 1721'de gelen diğer Moskov elçisi de on iki adet samur kürk, siyah tilki parçası, samur çift, cild-i kafa kürk, nâfe kürk, beyaz tilki kürk ve kakum kürk sunmuştur (BOA, Sadaret Defterleri, nr. 347, s. 106).

8 Muharrem 1134 / 29 Ekim 1721'deki diğer Moskov elçisinin de yine benzer bir hediye çeşitliliği ile geldiği görülmektedir. Samur kürk, siyah tilki parçası, samur parçası, cild-i kafa kürk, beyaz tilki kürkü, nâfe kürk, kakum kürk, sincab kürk, mürğ-i sunkur³ olmak üzere toplam yirmi sekiz parça hediye getirmiştir. Mürğ-i sunkur sayısının aslında on iki tane olduğu ancak beş tanesinin yolculuk sırasında öldüğü kaydedilmiştir (BOA, Sadaret Defterleri, nr. 347, s. 107).

Kürk, Osmanlılarda "*Hilâl-i fahire-i Saltanat- ı Seniyyeden*" olup sadrazamlar, vezirler başta olmak üzere devlet erkânının resmî elbise olarak yaygın şekilde giydiği bir kıyafet malzemesidir. Kürk kabının cinsi ve üstünün renk ve şekli, rütbe ve imtiyazı ifade etmiştir (Pakalın, 1993, s. 343). Bu çerçevede Moskov elçilerinin getirdiği hediye kürklerin Osmanlı Sarayı'nda fiilen de kullanıldığını düşünmek mümkündür.

Özbek elçilerinin Osmanlıya gelen elçiler arasında Doğu'dan gelenler kapsamında özel bir yeri olmuştur. Söz gelimi Babialı kabullerinde İran ve Buhara'dan gelen elçiler sadrazam ile aynı sedirde oturma ayrıcalığına sahipken Batıdan gelen elçiler iskemleye oturtulmuştur (Şahin, 2001, s. 87). Özbek elçilerinin, Osmanlı elçileri ile ortak bir kültür dünyasına aidiyeti hediyelerin türünden de anlaşılmaktadır. Nitekim 5 Safer 1134 / 25 Kasım 1721'de gelen iki Buhara elçisinden birisi olan Seyyid Mîr Ivaz Efendi, padişaha bir kıt'a Mushaf-ı şerif ve bir kıt'a Tefsir-i Kâdî takdim etmiştir. Tefsir-i Kâdî, Şirazlı bir müfessir olan Kadı Beyzâvî'nin eseri olup Osmanlı medreselerinde okutulan bir tefsirdir (Yavuz, 1992, ss. 100-103). Eserin bir Mushaf ile birlikte Osmanlı padişahına sunulması anlamlıdır.

Buhara elçisi bu eserlerin yanında iki baş at, dört binek hayvanı, üç iğdiç cinsi binek hayvanı takdim etmiştir. Beraberindeki diğer elçi Ivaz Mehmed Efendi ise, içeriği daha çeşitli hediyeler sunmuştur. Balık dişi kabızalı altın kaplı bir hançer, on sekiz adet Özbek bıçağı, yedi eldiven, yedi adet nâfe kokusu, yedi deste Semerkand kâğıdı, yedi Özbek boğası, üç adet Özbek alacası, dört adet beyaz Özbek boğası,

¹ Detaylı bilgi için bakınız: Önder, 2015, ss. 32-96.

² Nâfe, derisinden kürk yapılan hayvan postlarının karnı altındaki deri kısmını ifade etmektedir.

³ Mürğ-i sunkur, yırtıcı bir kuş türüdür.

dokuz adet Vaşak parçası, otuz beş adet karsak parçası, bir adet mükemmel süslü Özbekî takım ve beş baş çapkun binek getirmiştir (BOA, Sadaret Defterleri, nr. 347, ss. 116-117). Semerkand kâğıdı başta olmak üzere bu hediye çeşitliliği, hediyeleşmenin coğrafyasına dair önemli veriler sunmaktadır.

Ele aldığımız Teşrifat Defteri kaydına göre bir diğer Doğu elçisi olan Acem elçisinin hediyesi hakkında çok malumat yoktur. Kayda göre, Acem elçisinin 17 Rebiulahir 1134 / 4 Şubat 1722 tarihli kabulü sırasında sunduğu hediye, sandaldan yapılmış küçük bir sandık içinde İran şahının kethüdasının mührünü taşır halde açılmadan Enderun-ı hümayuna gitmiş, bu nedenle içinde ne olduğu tam olarak öğrenilememiştir. Ancak sandukada değeri ancak üç kese akçe olan birkaç elmas taşla süslenmiş amber olduğu sonradan öğrenilmiştir (BOA, Sadaret Defterleri, nr. 347, s. 140).

16. ve 17. yüzyıldan bu yana Safevilerden gelen elçi hediyeleri arasında zerbaft, kadife, tülbent, kutnu, kemha, atlas, canfes gibi dokuma türleri yanında misk, amber, öd, mumya, halı türleri; Şehname, Mushaf, acem kılıcı, fağfurî kaplar, Hindkarî çekmece devatı, kalemler, at, deve, fil ve gergedan gibi hediyeler mevcut olmuştur (Açıkgöz, 2012, s. 227).

4. Nemçe Elçileri ve Hediye

Bu makalede analiz ettiğimiz üçü Moskov, biri Acem, ikisi Özbek, biri Venedik, Fransız, Nemçe ve İngiliz olmak üzere toplam on elçi içerisinde hediyeleri değer ve çeşitlilik bakımından farklı olan devlet kuşkusuz Nemçe'dir. Döneminin iki cihanşümül imparatorluğu olan Habsburg ve Osmanlı arasında köklü bir hasımlık ilişkisinin bulunduğu ve özellikle 17. ve 18. yüzyıl boyunca askerî ve diplomatik mücadele olduğu bilinmektedir. Nemçe elçisinin sunduğu hediyelere bakmadan önce Osmanlı-Habsburg arasındaki hediye politikasını ele almak gerekir. Zira iki imparatorluk arasında hediye 'haraç' anlamıyla daima tartışılan bir olgu olmuştur. İki devlet arasında 1547'de yapılan antlaşma gereği Habsburg Macaristan üzerindeki hâkimiyet iddiaları çerçevesinde Osmanlıya her yıl 30 bin düka ödemek durumunda kalmıştır. Osmanlı Devleti bunu haraç kabul ederken, Habsburg tarafı hediye olarak muamele görmesini istemiştir. 1606 Zitvatorok Antlaşması'nda bu yıllık haracın kaldırılıp, 1628'de karşılıklı elçilerin gönderilmeye başlanmasıyla mütekabil hediyeleşmenin teamüle dönüştüğü dönemlere kadar bu ödeme bazı yıllar kesintiye uğrasa da çeyrek yüzyıla yakın yapılmıştır.

Petritsch, bu çerçevede Osmanlı-Avusturya arasında hediye konusunun ifade belirsizliği içinde hep bir ihtilaf konusu olarak kaldığına vurgu yapar (Petritsch, 1993, ss. 49-58). Bu nedenle Nemçe elçilerinin Osmanlı sultanına ve devlet erkânına sunduğu hediyeler 16. ve 17. yüzyıllarda bir tür haraç olarak değerlendirilmiştir. Ancak 18. yüzyıldan itibaren artık getirenin güç ve zenginliğinin ifadesi olmuştur. Bu çerçevede 22 Ramazan 1131 / 8 Ağustos 1719'da takdim edilen hediyeler, farklı bir anlam dâhilinde değerlendirilmelidir: İki adet ikişer mum konacak şamdanlı on iki asma duvar aynasıyla başları, kenar ve pervazları ayna kaplama büyük endam aynası, iki adet aynı özelliklere sahip baş, kenar ve pervazları sim kaplama büyük endam aynası, altı adet gümüş çiçeklik, bir adet iki lüleli gümüş musluk, bir adet kahve ve çay kaynatacak iki lüleli gümüş fırın, altı adet yaldızlı zincirli sim matara, iki adet büyük yaldızlı gümüş leğen-ibrik, iki adet büyük gümüş buhurdan, bir adet gümüş kaplama Dimaşkî ocak demiri ve tepeleri gümüş maşa ve kürek takımı, iki adet asma kalkan resminde gümüş saat, yirmi sekiz adet gümüş sofrta takımı, altı adet yedişer mum konacak büyük gümüş şamdan, on iki adet taslı gümüş kap, üç adet gümüş kahve ibriği, bir adet büyük gümüş sini, iki adet kulplu gümüş kap, on iki adet billur ayna avizesi, yaldızlı gümüş şamdan, bir adet billur ve gümüş şamdanlı asma billur şamdan, bir adet org çalar büyük gümüş saat, bir adet servi resminde büyük gümüş saat, on iki top beç kumaşı ve bir adet altı mum konacak asma gümüş şamdan (BOA, Sadaret Defterleri, nr. 347, s. 56). Bu liste, hediye çeşitliliği ve zenginliği açısından diğerlerinden oldukça farklı bir yerde konumlanır.

Saat, şamdan, yemek takımı gibi hediyelere bakıldığında bunların genellikle ortak zevki yansıttığı ve 18. yüzyılda manifaktür üretimin gelişmesi ile yaygınlık kazandığı görülmektedir (Hitzel, 2017, s. 254). Ayrıca hediyeler arasında saat otomatlarının yer alması ise, Osmanlıya karşı teknolojik üstünlük

sağlamanın aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzyılda tekstil ürünlerine fazlaca rastlanmamakla beraber gümüşün oldukça yaygın kullanıldığı dikkat çekmektedir (Reindl-Kiel, 2005, s. 227).

5. Hediyelerin Anlamı ve Sunumu

Osmanlı diplomasisinde elçilerin ne getirdiği kadar ne getirmedeği de önemlidir. Reind-Kiel'e göre örneğin çadır hediye etmek, tıpkı hilat gibi giydirme, barındırma, doyurma gibi vasallık alametleri olması yönüyle vasal ilişkiyi sembolize ediyordu (2005, s. 210). Öte yandan bu hediyeler fetihleri ve kazanılmış zaferleri hatırlatması bakımından güç ifadesi anlamı taşımaktaydı (Açıkgöz, 2017, s. 905).

Osmanlı Devleti'ne getirilen hediyeler arasında rastlanmamakla beraber, Osmanlının Avrupa ülkelerine özellikle de Habsburg'a gönderdiği hediyeler arasında otağ ve çadırlar bulunuyordu. Bu, vasallık taşıyan diplomatik ilişkilerde üstünlük duygusunun ifadesi olan önemli bir ayrıntı olarak dikkat çeker. Ancak 18. yüzyıl itibarıyla Osmanlının hediye rejimi de değişime uğradı. Reindl-Kiel, bu değişimi, askerî zayıflıkları gizlemek olarak değerlendirmektedir. Zira güç ne kadar zayıfsa hediyeler o kadar cömert olmaktadır (2005, s. 257). Nitekim Karlofça Antlaşması sonrası 1699'a ait olduğu düşünülen bir hediye listesinde Viyana Sarayı'na iki av çitasının gönderilmesi dikkati çekmektedir. Bu durum, Osmanlı imparatorunun Habsburg Devleti ile eşit statüsünü içselleştirmesi olarak yorumlanmaktadır, zira egzotik hayvanların ancak bağımsız hükümdarlara gönderildiği bilinmekteydi (Reindl-Kiel, 2013, s. 275).

Hediyelerin padişaha sunum biçimi de ele alınması gereken diğer önemli bir husustur. Hediyelerin sunumu Topkapı Sarayı'ndaki padişah kabulünün önemli aşamalarından birisiydi. Ulufe günlerine denk getirilen elçi kabul gününde, elçi önce divan-ı hümayunda kabul edilir, ardından yanındaki dar kapsamlı bir maiyet ile arz odasında padişahın huzuruna çıkardı. Burada takdim edilecek hediyeler, 17. yüzyıl itibarıyla kabulün bir gün öncesinde Topkapı Sarayı'na getirilip teşrifatçı tarafından deftere kaydedilirdi. Kabul günü ise, Babü'ssaade'nin sol tarafındaki revaklar arasında sergilenip, pişkeşçi ağa nezaretinde arz odasının önünden geçirilerek padişaha gösterilir ve nihayetinde hazinedar başına teslim edilirdi (Tarım, 1999, ss. 472-473).

Reind-Kiel, 15. yüzyılda elçinin huzura kabulü sırasında arkadan bir görevlinin hediyeleri kaldırarak bir geçit töreni yaptığına, ancak 17. yüzyılda geleneğin kısmen değişerek hediyelerin revaklar arasında sergilenmesine dikkat çekerek hediyeleri ve bunu, hediyelerin Osmanlı dünyasında artık gösterişçi tüketimin nesnesi olarak yorumlamaktadır (Reind-Kiel, 2005, s. 115).

Yoğun diplomasi trafiği içinde getirilen çok sayıda elçi hediyesinin Osmanlı Sarayı'nda kullanılıp kullanılmadığı hususu da tetkike muhtaçtır. Batılı elçilerin heyetlerindeki kişilerin kaleme aldığı sefaretname veya seyahatname gibi eserlerde bu konuda çok farklı iddialar mevcuttur. Hediyelerin pazarda satılması başta olmak üzere, kıymetli parçalarının sökülerek dağıtılması gibi farklı yorumlar yapılmıştır. Ancak bilinen odur ki Batı'dan gelen gümüş hediye akışı Osmanlı darphanesinde önemli bir işlev görmüştür (Reindl-Kiel, 2005, s. 227). Sultan IV. Mehmed'in bir hattı hümayununda, gelen bazı gümüş eşyanın tartı ile ölçülerek çil akçe kesilmesini emretmesi bu örneklerden sadece bir tanesidir (BOA, TSMA. D., 2352-51-1, 2). Bu nedenle Osmanlıların saat ve gümüş eşyaları daha çok tercih ettiğine dair yaygın bir kanaat mevcuttur (Würflinger, 2020, s. 113). Muhtemeldir ki dokuma ve kürk türü hediyeler de yoğun bir hilat akışı olan Osmanlı Sarayı'nda malzeme olarak değerlendirilmektedir. Kuşkusuz padişaha gelen hediyelerin bir kısmı sultanın takdir etmesiyle hediye sunumu sırasında Pişkeş Kapısı'ndan çıkarılarak hazineye aktarılmıştır (Rudolph, 2013, s. 234).

6. Sonuç

1718-1725 yılları arasında Osmanlı padişahına sunulan hediyeler, hediyelerin menşei konusunda birçok farklılığa işaret etmektedir. Hediyein geniş bir coğrafyası olduğunu gösteren bu çeşitlilik elçilerin mensup olduğu kültürü, iklim yapısını ortaya koyduğu kadar ülkeler arasında siyasî ve diplomatik ilişkilerin mahiyetine de işaret etmektedir. Söz gelimi Habsburg İmparatorluğu'nun hediye

rejimi daha çok *'haraç'* yaklaşımı içinde gelişmiş, iki devlet arasındaki siyasî ve diplomatik şartların doğrudan yansıdığı bir politika unsuru olmuştur. Öte yandan Doğu'dan gelen hediyeler, birtakım dinî ve kültürel ortaklıkların izlerini taşımaktadır. Bu alanda yapılacak yeni araştırmalar Osmanlı padişahına ve devlet adamlarına getirilen hediyeler hakkında daha bütüncül bir veri değerlendirmesini mümkün kılacaktır.

Kaynakça

- Açıkgöz, F. Ü. (2017). Osmanlı-Avusturya ilişkilerinden bir kesit: amaç barış-araç hediye (17. yüzyıl). *Social Sciences Studies Journal*, 3(6).
- Açıkgöz, F.Ü. (2012). *XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde hediye ve hediyeleşme (Padişaha sunulan ve padişahların verdiği hediyeler üzerine bir araştırma)*. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı]
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Defterleri, nr. 347.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TSMA. D., 2352-51-1, 2.
- Cevrioğlu, M. H. (2021). *XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-Habsburg diplomatik ilişkileri ve Osmanlı diplomasisi*. [Doktora tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı]
- Grygorieva, T. (2010). Symbols and perceptions of diplomatic ceremony: Ambassadors of the Polish-Lithuanian Commonwealth in Istanbul. In Y. Kleinmann (Ed.), *Kommunikation durch symbolische Akte. Religiöse Heterogenität und politische Herrschaft in Polen-Litauen*.
- Hitzel, F. (2017). *Diplomatik armağanlar: Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa Ülkeleri arasında modern çağda yapılan kültürel değiş tokuş*. Harp ve Sulh, Avrupa ve Osmanlılar (ed. Dejanirah Couto, çev. Şirin Tekeli).
- Kurz, O. (1975). *European clocks and watches in the Near East*. University of London.
- Önder, G. (2015), *From diplomatic gift-exchange to the Turkish market: Clocks*. [Master Tezi, Koç University, Graduate School of Social Sciences and Humanities]
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pedani, M. (2009). *The Sultan and the Venetian Bailo: Ceremonial diplomatic protocol in Istanbul*. *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der Frühen Neuzeit* (ed. Ralph Knauz, Giorgia Rota, Jan Paul Niederkorn).
- Petritsch, D. E. (1993). *Tribut oder Ehrengeschenk? Ein Beitrag zu den habsburgisch-osmanischen Beziehungen in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. Archiv und Forschung. Das Haus-Hof- und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas (hg. von Elisabeth Springer, Leopold Kammerhofer)
- Reindl-Kiel, H. (2005). Der Duft der Macht: Osmanen, islamische Tradition, muslimische Mächte und der Westen im Spiegel diplomatischer Geschenke. *Wiener Zeitschrift zur Kunde des Morgenlandes*.
- Reindl-Kiel, H. (2005). *East is East and West is West, and sometimes the twain did meet: Diplomatic gift exchange in the Ottoman Empire*. *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province and the West*, Vol. II, (ed. Colin Imber, Keiko Kiyotaki and Rhoads Murphey).
- Reindl-Kiel, H. (2013). *Symbolik, Selbstbild und Beschwichtigungsstrategien: Diplomatische Geschenke der Osmanen für den Wiener Hof (17-18. Jahrhundert)*. *Frieden und Konfliktmanagement. Das Osmanische Reich und die Habsburgmonarchie in der Frühen Neuzeit*, (hrsg. Arno Strohmeyer – Norbert Spannenberger)
- Reindl-Kiel, H. (2013). *Osmanlı yöneticileri, lüks tüketimi ve hediyeleşme*. İSAM Konuşmaları: Osmanlı Düşüncesi-Ahlak-Hukuk-Felsefe-Kelam. (haz. Seyfi Kenan).
- Reindl-Kiel, H. (2017). *Inventories of textiles – Textiles in inventories. In Studies on Late Medieval and Early Modern Material Culture*. Vienna University Press.

- Rudolph, H. (2013). *The material culture of diplomacy: The impact of objects on the dynamics of Habsburg-Ottoman negotiations at the Sublime Porte (1530-1650)*. Politische Kommunikation zwischen Imperien: Der diplomatische Aktionsraum Südost- und Osteuropa (hrsg. Gunda Barth-Scalmani-Harriet Rudolph-Christian Steppan).
- Şahin, H. H. (2001). *Babıali'de uygulanan teşrifat (1703-1839)*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı]
- Tarım, Z. (1999). *Osmanlılarda teşrifat*. Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi 1. Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.
- Tezcan, H. (1993). *Atlaslar atlası, pamuklu, yün ve ipek kumaş koleksiyonu*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, H. (2017). *Bursa'nın ipeklisi: Tarihi, ticareti, pamukluları ve ipeklileriyle ünlü Bursa*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Würflinger, C. (2020). Symbolic communication in Habsburg-Ottoman diplomatic relations: The grand embassy of Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn (1650-51). *Legatio, The Journal for Renaissance and Early Modern Diplomatic Studies*. 4.
- Yavuz, Y. Ş. (1992). Beyzâvî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6, 100-103. TDV Yayınları.
- Yıldız, Y. (2018). 18.yy'a kadar Avusturya elçilerinin Osmanlı Devleti'ndeki işleri ve elçilik heyetleri. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, sayı XXXIII, Mart.

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zeka Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zeka aracı kullanılmamıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.